

CONTRIBUȚII LA ALCĂȚUIREA UNUI DICȚIONAR RUS-ROMÂN DE TERMENI LINGVISTICI

VICTOR VASCENCO

Rătiunea pentru care este necesară elaborarea unui dicționar lingvistic rus-român are mai multe aspecte. În cele ce urmează nu ne vom opri însă decât asupra câtorva din ele (examinând pe parcurs principalele deosebiri dintre cele două sisteme terminologice, rus și român), pentru a insista mai mult asupra unor probleme privind principiile, caracterul și structura dicționarului, lista de cuvinte, metoda de lucru și organizarea muncii de elaborare a DRRTL.

1. În ultimele două decenii s-au tradus din limba rusă o serie de lucrări și articole de lingvistică; în literatura de specialitate au apărut recenzii, iar în diferite lucrări s-au făcut referiri la surse sovietice, uneori prin citarea unor pasaje întregi; au apărut buletine informative, cu caracter bibliografic, în paginile cărora au fost tratate, printre altele, și probleme de rusistică, au fost elaborate manuale și cursuri destinate însușirii limbii ruse în învățământul mediu și superior; s-au redactat programe analitice atât pentru obiectul limba rusă, predat — alături de celelalte limbi de circulație internațională — în școala generală, licee și în instituțiile de învățământ superior, cât și pentru o serie de cursuri din ciclul lingvistic rus (limba rusă contemporană, gramatica istorică a limbii ruse ș.a.), predate la secțiile de limbă și literatură rusă din universități și institute pedagogice; au fost întocmite lecții de limba rusă pentru radio; editurile noastre au publicat ghiduri de conversație, culegeri de exerciții, îndreptare de gramatică și alte lucrări auxiliare menite să contribuie la însușirea acestei limbi.

În toate aceste lucrări și materiale autorii respectivi au folosit, inevitabil, și continuă să folosească o seamă de noțiuni lingvistice din domeniul rusisticii, fiind puși în situația de a reda în limba română valoarea semantică a termenilor corespunzători.

Se știe că într-un text de literatură științifică, atât original, cât și tradus, termenii de specialitate joacă un rol deosebit de important sub raportul cantității de informație pe care o exprimă¹. De aici și atenția pe care sîntem obligați s-o acordăm traducerii exacte a unor asemenea cuvinte. Un termen lingvistic redat stîngaci sau greșit într-o altă limbă va stînjiți înțelegerea textului respectiv într-o măsură incomparabil mai mare decît traducerea nereușită, în același text, a unui cuvînt din limba comună, lipsit de valoare terminologică.

Dar problema se pune nu numai în legătură cu fidelitatea traducerii termenilor. Ea îmbracă și un alt aspect, de nedorit: diversitatea traducerilor. Neavînd la dispoziție un dicționar bilingv al terminologiei lingvistice, în cazul de față rus-român, și neputîndu-se baza, în ceea ce privește știința limbii, pe o tradiție mai veche a traducerilor din rusă în română, cel ce încearcă să redea un termen lingvistic rusesc, mai puțin obișnuit sau neîntîlnit în mod curent în lingvistica românească, va propune, firește, soluții proprii, de cele mai multe ori simțitor diferite de traduceri făcute de alte persoane. Așa se explică de ce, bunăoară, rus. *модальность* a fost redat prin *moditate*, *modalitate* și chiar *modicitate*; rus. *предикативность* prin *predicație*, alături de *predicativitate* (ambele întîlnite și în lucrări originale, de exemplu, în *Gramatica limbii române*, ed. a. 2-a, vol. II, Ed. Academiei, București, 1963); rus. *предметность* prin

¹ P. Ivič, *К проблеме лингвистической терминологии и условных обозначений в славянских языках*, în «Вопросы языкознания», nr. 1, 1963, p. 24.

entitate (concomitent cu obiect, la unul și același autor), substanță, obiectivitate (sic!), nominație, lucru, esență¹, la care am putea adăuga și o altă traducere, virtuală, substanțialitate, în cazul în care i-am adăuga, prin împrumut semantic, respectivul sens din limba rusă.

Listă unor exemple de acest fel poate fi mărită cu ușurință, demonstrând neîndoios necesitatea unei lucrări lexicografice cu caracter normativ, care, prin autoritatea sa științifică, să limiteze fluctuațiile inevitabile ce apar (și vor mai apărea, firește) în acest domeniu. Și-apoi, este vorba nu numai de fondul terminologic tradițional care, pe plan bilingv, n-a cunoscut până în prezent, sub raportul corespondenței termenilor, nici un fel de reglementare, ci și de termenii noi care se formează o dată cu dezvoltarea științei limbii, punând în fața traducătorului probleme nu mai puțin complexe.

Potrivit lingvistului iugoslav Pavle Jvić, numărul termenilor de specialitate noi, cu șanse de încetățenire, crește în fiecare deceniu într-o proporție de peste 10%². Chiar dacă am admite pentru știința limbii, în general, și pentru lingvistica rusă, în special, un ritm al creșterii mai scăzut decât în celelalte discipline, problema ca atare rămâne valabilă, pledând, la rîndul ei, în favoarea necesității unui instrument de informare și de lucru, care, o dată elaborat pe baza fondului terminologic de pînă acum, să înregistreze la o eventuală nouă ediție inevitabilele elemente noi.

Ar fi fost, desigur, ideal dacă în acțiunea pe care o preconizăm am fi putut să ne bazăm pe un dicționar explicativ al terminologiei lingvistice românești, asemănător aceluia de care dispune, de pildă, lingvistica rusă³, ucraineană⁴ și bielorusă⁵. Corespondența termenilor în cele două sisteme lingvistice s-ar fi putut stabili mai ușor și cu mai multă precizie, o asemenea lucrare⁶ ușurînd, în același timp, alcătuirea de alte dicționare lingvistice bilingve.

Excerptarea materialului pentru Dicționarul rus-român de termeni lingvistici, despre care vom vorbi mai jos, a început în ianuarie 1964, desfășurîndu-se într-un ritm satisfăcător.

2. Dificultățile de redare în limba română a terminologiei lingvistice rusești, de care am vorbit mai sus, sînt explicabile și în mod obiectiv, pornind de la specificul sistemelor terminologice ale celor două limbi.

Dacă terminologia gramaticală (și, în general, lingvistică) românească s-a format, așa cum se prezintă ea la ora actuală, pe baza latinei, îndeosebi prin împrumut direct din limba franceză (comp., de pildă: *pronume* < lat. *pronomen* (fr. *pronomen*), *caz* < lat. *casus* (fr. *cas*), *nominativ* < fr. *nominatif* (lat. *nominativus*), *genitiv* < fr. *génitif* (lat. *genitivus*), *dativ* < fr. *datif* (lat. *dativus*), *acuzativ* < fr. *accusatif* (lat. *accusativus*) etc.), fondul vechi al terminologiei rusești se explică prin influența slavonă sau prin calchierul modelelor grecești și latine. Astfel, *местоимение* «pronume» și *надеж* «caz» se datoresc limbii slave cărturărești, în care s-au format prin calchierul gr. *antonymia*, resp. *ptōsis*; aceeași origine o au și *дательный* «dativ», *зачетный* «vocativ», tributare ca modele, în ultimă instanță, gr. *dotikē*, resp. *ktētikē*; prin deosebite s-au format și *именательный* «nominativ» (după lat. *nominativus*, gr. *onomastikē*), *родительный* «genitiv» (după gr. *genikē*, lat. *genitivus*), *винительный* «acuzativ» (după lat. *accusativus*)⁷ etc. Împrumutul direct din limbile occidentale a căpătat în terminologia rusă o anumită dezvoltare destul de tîrziu, pe la sfîrșitul secolului trecut (comp. *аффикс*⁸, *префикс*, *суффикс*, *морфема*⁹ ș.a.), accentuîndu-se în zilele noastre, datorită afirmării unor metode și teorii lingvistice noi (comp., bunăoară, termeni din domeniul glossematice, redați în rusește: *функция* < engl. *function*, *детерминация* < engl. *determination*, *констелляция* < engl. *cons-*

¹ Vezi Raisa Nanu, *Unle aspecte ale derivării cu sufixul abstract -ость în limba rusă și redarea lui în limba română contemporană*, în AUB, Seria științe sociale, Filologie, XI, (1962), nr. 25, p. 426.

² P. Jvić, art. cit., p. 26.

³ N. N. Durnovo, *Грамматический словарь*, Moscova-Petrograd, 1924; L. I. Jirkov, *Лингвистический словарь*, ed. a 2-a, Moscova, 1946. Vezi, acum în urmă, și traducerea unor dicționare terminologice străine: J. Măgureanu, *Словарь лингвистических терминов*, Moscova, 1960 (ed. franceză, Paris, 1951); E. Hamr, *Словарь американской лингвистической терминологии*, Moscova, 1964 (ed. în limba engleză, Utrecht-Antwerp, 1957); J. Vaeche, *Лингвистический словарь* Пражской школы, Moscova, 1964 (ediția franceză, Utrecht-Antwerp, 1960).

⁴ E. V. Krotevici, N. S. Rodzevici, *Словник лінгвістичних термінів*, Kiev, 1957.

⁵ A. L. Iurevici, *Словник лінгвістичних термінів*, Minsk, 1962.

⁶ În lipsa ei, vom recurge la dicționarele explicative — DLR (în curs de elaborare), DLRM și DLRLC — urmîrind totodată articolele din *Dicționarul enciclopedic român*, consacrate termenilor lingvistici. Pentru nomenclatura gramaticală pot fi puse la contribuție și gramaticile existente (de ex., *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a, vol. I—II, Edit. Academiei, București, 1963) prin intermediul indicilor de materie.

⁷ Am citat etimologiile, cu unele completări, după N. M. Šanski, V. V. Ivanov, T. V. Šanskaia, *Краткий этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1961.

⁸ *Этимологический словарь русского языка*, vol. I, fasc. 1 (A), Moscova, 1963, îl menționează (citînd dicționarul lui N. N. Durnovo) ca fiind împrumutat din latină în secolul al XX-lea, probabil prin intermediul limbii franceze. Accentul ne indică, însă, mai degrabă că originea nemijlocită a termenului este germană. Deci rus. *аффикс* < germ. *Affix* (nu < fr. *affixe*!).

⁹ Dicționarele rusești (de pildă, *Словарь русского языка*, vol. I—IV, Moscova, 1957—1961) consideră — greșit, după părerea noastră — că asemenea termeni au pătruns în rusă nemijlocit din latină sau greacă (*префикс* < lat. *praefixus*, *суффикс* < lat. *suffixus*, *морфема* < gr. *morfē*). În realitate, perioada trîzie de împrumut și mai ales unele indicii de ordin formal și accentologie ne trimit, evident, la un etimon occidental: germ. *Präfix*, resp. *Suffix* și ital. *morfema*.

tellation, когезия < engl. cohesion, коалесценция < engl. coalescence ș.a.). Este interesant de menționat că, cu toate acestea, tendința mai veche, a calchierii, se menține și astăzi, în domeniul terminologiei moderne (de ex.: избыточность — engl. redundancy, порождающая грамматика — engl. generative grammar, порождающая модель — engl. generative model etc.).

Dar deosebirea dintre cele două sisteme terminologice nu constă numai în principalele procedee de formare a termenilor. Faptul că terminologia rusă se bazează îndeobște pe calcul lingvistic are o seamă de implicații demne de semnalat: prezența unor termeni motivați sub raportul forme interne și deci, în general, mai ușor de reținut (comp. упрощение «reținuție», местоимение «pronume», дательный «dativ» etc.); folosirea paralelă, alături de termenii calchiați, a unor sinonime rezultate din imprumut [comp. dublete ca: именительный падеж/номинатив «nominativ», приставка/префикс «prefix», слуховой/акустический «acustic», зубной/дентальный «(consoană) dentală»]; dezvoltarea pe scară largă a sufixării, fapt datorită căruia pot fi formate derivate de la majoritatea termenilor lingvistici (de ex.: словообразование «formarea cuvintelor» → словообразовательный; фраза «frază» → фразовый; языковедение «știința limbii» → языковедческий etc.)¹.

Toate aceste particularități — proprii, în general, într-o măsură sau alta, terminologiei limbilor slave² — fac ca rusa să se deosebească simțitor, din punctul de vedere al problemei în discuție, de limba română și, implicit, de celelalte limbi romanice³. Este, în ultimă instanță, o deosebire de structură și sistem.

S-ar putea obiecta că, cu tot specificul celor două sisteme, majoritatea termenilor discutați (местоимение, падеж, аффикс, префикс, суффикс etc.) au echivalente românești perfecte, înregistrate în dicționarele bilingve curente⁴, și că prin urmare n-ar fi nevoie de o lucrare specială care să le repete. O asemenea obiecție ar fi însă, fără îndoială, neîntemeiată. Un dicționar rus-român de tip obișnuit conține într-adevăr unii termeni gramaticali, însă de regulă nu oferă, în virtutea specificului său, decât traducerea respectivului cuvânt-titlu și atit. În afară de aceasta, într-o astfel de lucrare nu sînt înregistrați decât cei mai uzuali termeni, marea majoritate a nomenclaturii lingvistice fiind lăsată la o parte. Comp., în această ordine de idei, termeni ca взаимоподдаточные предложения, достигаемое наклонение, итерективация, морфологизованный член предложения, неморфологизованный член предложения, неопределенно-личное предложение, обобщенно-личное предложение, общепризнательное предложение, опущение, осложненное предложение, полные слова, придаточное предложение сопоставляющее, сверхфразное единство, слабоцентриализующее ударение, сложное синтаксическое целое, согласование «по совокупности», сопоставляющие члены предложения, стиль произношения, уточняющие члены предложения, фразеологическое единство, фразеологическое сращивание⁵, частицы речи ș.a., pentru a nu cita decât cîteva exemple din lista alfabetică, în limba rusă, de la sfîrșitul dicționarului întocmit de E. V. Krotevici și N. S. Rodzevici.

Termeni ca cei de mai sus (puși în circulație, în cea mai mare parte, de lingviști ca A. H. Vostokov, V. A. Bogoroditski, A. M. Peșkovski, L. V. Șerba, L. A. Bulahovski, V. V. Vinogradov ș.a.), folosiți curent în lucrările de specialitate rusești, nu au, aproape toți, echivalente în terminologia lingvistică românească, iar traducerea lor este, în general, destul de anevoioasă.

Printre foloasele pe care le-ar aduce un dicționar lingvistic rus-român (multe dintre ele reies de la sine din discuția de mai sus) ar putea fi amintite și următoarele. Se știe că, datorită unei tradiții mai vechi, în limba rusă au fost traduse, integral sau în fragmente, numeroase lucrări capitale aparținînd unor lingviști ca: Fr. Bopp, R. Kr. Rask, J. Grimm, W. Humboldt, A. Sch-

¹ Am putea adăuga aici, sub raportul deosebirilor, și un caz particular, de mai mică importanță, privind raportul dintre formă și conținut. Este vorba de faptul că uneori, chiar dacă două cuvinte, unul rusesc și altul românesc, au același (sau, mai precis, aproape același) înveliș sonor, conținutul lor poate diferi de la o limbă la alta, pînă în înecăciură, sub raportul corespondenței, pe cititorul neavizat. Comp., de ex., rus. флексия (= rom. desinență) și rom. flexiune (= rus. словосложение).

² Vezi, acum în urmă, discuțiile în jurul terminologiei lingvistice slave, coordonate de o comisie specială de pe lângă Comitetul Internațional al Slavistilor. Cf. volumul colectiv *Славянская лингвистическая терминология*, I, Sofia, 1962. Vezi și cronica noastră, *Încercări de unificare a terminologiei lingvistice slave*, în volumul de față.

³ Considerații interesante privind terminologia lingvistică franceză în comparație cu cea rusă (și slavă, în general) au fost expuse de Paul Gerd de la prilejul celei de-a IV-a convîntuiri, de la Ljubljana, a Comisiei terminologice internaționale de pe lângă Comitetul Internațional al Slavistilor. Vezi *Славянская лингвистическая терминология*, II, Sofia (sub tipar).

⁴ Există totuși (chiar în recentul *Dicționar rus-român*, Editura științifică, București, 1964) unii termeni lingvistici, uzuali, a căror traducere e necesar să fie revizuită. Astfel, rus. однородные члены предложения este tradus printr-o îmbinare pe cuvinte neuzuală, *părți omogene de propoziție* (cînd există, de fapt, un echivalent consacrat, înțeles în *Gramatica Academiei Republicii Socialiste România: părți de propoziție multiple*); *типа «линия де пауза»* este redat, greșit, prin *linișă, cratimă (cratimă sau linișă de unire fiind, în realitate, echivalentele rus. дефис sau черточка) etc.*

⁵ N-am amintit aici, din aceeași categorie, termeni ca фразеологическое сочетание și фразеологическая единица, întrucît aceștia au echivalente românești în terminologia curentă: *locuțiune* și, respectiv, *unitate frazeologică*. În traducerea lor se observă totuși unele fluctuații. Vezi, de ex., Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, unde фразеологическое сочетание este redat prin *îmbinare frazeologică* (p. 33), iar фразеологическая единица prin *element frazeologic* (p. 15).

leicher, H. Steinthal, H. Osthoff, K. Brugmann, H. Paul, B. Delbrück, J. Baudouin de Courtenay¹, H. Schuchardt, K. Vossler, G. Bonfante, F. de Saussure, A. Meillet, J. Vendryes, Ch. Bally, A. Marty, H. Gardiner, K. Bühler, Fr. Boas, L. Bloomfield, Z. C. Harris, E. Sapir, B. Whorf, B. Bröndal, L. Hjelmslev, O. Jespersen, N. Trubetzkoy, V. Mathesius, V. Skalička, H. A. Gleason, A. Martinet, V. Pisani, J. Casares, N. Van Wijk, A. Vaillant și multor alora. În legătură cu aceasta, ne putem închipui câte avantaje practice oferă consultarea unui material de specialitate atât de vast și atât de util — scris în diferite limbi și apărut în ediții devenite azi, în mare parte, o adevărată raritate bibliografică — prin intermediul unei singure surse.

Am amintit la început, în treacăt, aspectul didactic al problemei. Ar putea fi reluat și precizat acum. În condițiile în care rusa, limbă de circulație internațională, este una din limbile străine care — alături de franceză, engleză și germană — se predă în școala noastră de cultură generală și în învățământul superior (fără a mai vorbi de secțiile de profil din universități și institute pedagogice), reglementarea și unificarea redării în limba română a terminologiei de specialitate este o necesitate evidentă. În alte țări, de pildă în Cehoslovacia, în afara *Dicționarului rus-cek de terminologie lingvistică*, asupra căruia vom reveni, au mai fost elaborate lucrări asemănătoare, cu un profil mai îngust, destinate nevoilor școlii², după cum tot în scopuri didactice au fost publicate (de exemplu, în Brazilia) dicționare lingvistice explicative³.

3. Ca în orice dicționar bilingv, și aici problema cea mai importantă rămâne găsirea unor echivalente cât mai adecvate. Este vorba, bineînțeles, de termenii care au fost redați pînă acum în mai multe feluri sau care n-au fost traduși de loc. Principiul călăuzitor de care trebuie să se țină seama în asemenea situații este, credem, acela de a se porni întotdeauna de la *conținut*, de la sfera semantică a cuvintului. Un exemplu clasic îl constituie termenii formal identici de tip *флексия* — *flexiune* între care, după cum am văzut mai sus, nu se poate pune semnul egalității, întrucît înțelesul lor este diferit (comp. și rus. *флексия* — *cek. flexe*⁴, unde deosebirea este aceeași).

Cum s-ar putea traduce, ținând seama de acest principiu, un termen ca, de pildă, rus. *количественное наречие*? Se știe că de această categorie de adverbe țin, pe de o parte, cuvinte ca *весьма* «foarte», *почти* «aproape» (considerate în limba română tot adverbe) și, pe de altă parte, *вдвое* «îndoit», *втрое* «întreit» etc. (în gramatica românească, numerele multiplicative). Echivalentul unui asemenea termen, în dicționar, nu poate fi însă nici *numeral multiplicativ*, cum greșit socot unii⁵, nici *adverb*, întrucît în acest caz s-ar reda numai unul din elementele componente ale noțiunii, obținându-se pe plan bilingv o corespondență parțială. Traducerea lui exactă, sub raportul conținutului, este *adverb cantitativ*⁶.

Un alt exemplu: *модальные слова*. Cele mai multe cuvinte din această categorie morfologică corespund, în gramatica limbii române, adverbilor și locuțiunilor adverbiale (mai ales de afirmație: *конечно* — firește, *несомненно* — desigur, *действительно* — într-adevăr etc.)⁷. S-ar putea crede, deci, că de fiecare dată cînd întîlnim într-un text rusec termenul *модальные слова*, am putea să-l traducem prin *adverbe* și *locuțiuni adverbiale*. În realitate, nu toate cuvintele modale din gramatica rusă sînt adverbe și locuțiuni adverbiale, după cum nici toate adverbele și locuțiunile adverbiale din gramatica românească (comp., de pildă, adverbele derivate în -*este* de tipul: *românește*, *rusește* etc.) nu sînt cuvinte modale. Cei doi termeni nu prezintă, așadar, decît o echivalență parțială. În consecință, sîntem nevoiți să folosim termenul rusec, mai precis traducerea lui literală: *cuvinte modale*.

Ce-i drept, asemenea imbinări de cuvinte (*adverbe cantitative*, *cuvinte modale*) nu se întîlnesc în terminologia românească, dar acest fapt cred că nu ne împiedică cîtuși de puțin să le folosim ca echivalente raportate la un sistem lingvistic străin. În fond, terminologia oricărei discipline este o chestiune de convenție, este un domeniu al vocabularului care se pretează cel mai ușor intervențiilor exterioare, dirijate, din partea specialiștilor respectivi, firește, cu partici-

¹ Este vorba, bineînțeles, de lucrările scrise de J. Baudouin de Courtenay în polonă și germ.: nă, traduse în ultima vreme în rusește și apărute în volum: I. A. Baudouin de Courtenay, *Избранные труды по общему языкознанию*, vol. I—II, Moscova, 1963.

² B. Česal, *Stručný mluvnický terminologický slovník rusko-český*, Praga, 1957; M. Krbeš, Č. Nováček, R. Zimek, *Rusko-český jazykovědný terminologický slovník s úvodem do studia ruského jazyka*, Praga, 1958.

³ J. Marouzeau semnalează două dicționare de acest fel: F. Costa, *Lexico gramatical*, Rio de Janeiro, 1934; A. Nascentes, *Lexico de nomenclatura gramatical*, Rio de Janeiro, 1946.

⁴ Vezi «Вопросы языкознания», nr. 5, 1960, p. 150.

⁵ Maria Diaconescu și Oleg Blagovescenschi, *Contribuții la studiul comparativ — paralel al termenilor lingvistici în limbile rusă și română*, în AUB, *Seria științe sociale, Filologie*, X (1961), nr. 23, p. 621.

⁶ Il întîlnim, de pildă, la G. H. Bolocan, *Elemente de morfologie rusă*, în *Dicționar rus-român*, Editura științifică, București, 1964, p. 828.

⁷ Vezi E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorškova, N. M. Šanski, *Современный русский язык. Лексикология, фонетика, морфология*, Moscova, 1958, p. 384; *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, vol. I, ed. a 2-a, București, 1963, p. 308.

parea lingviștilor. Or, din acest punct de vedere terminologia lingvistică este deosebit de avantajată, întrucât atunci când se pune problema unor inovații, în persoana lingvistului se întâlnesc ambele prezente¹.

Cu alte cuvinte, în cazurile în care terminologia lingvistică românească nu are echivalente formale pentru unii termeni rusești, se impune, bineînțeles, crearea lor, de cele mai multe ori prin *decalc* (calc frazeologic sau sintagmatic), evitându-se, implicit, apropierea nedorită cu unii termeni proprii având altă accepție.

Cît privește împrumutul direct, folosit pe scară largă în procesul formării terminologiei noastre gramaticale moderne după modele latino-romanice, acesta își are aici o aplicabilitate extrem de restrinsă, termenii lingvistici pătrunși din rusă fiind, după cum se știe, o adevărată raritate (de ex., *polnoglasie*², în ultimul timp înregistrat lexicografic alături de *plenisonie*, sau *akanie*, *ikanie*). De altfel, în acest domeniu s-a statornicit o « tradiție » sui-generis, de care nu putem să nu ținem seama: folosirea împrumutului lexical, mai ales în limba modernă, pentru redarea termenilor din gramaticile latine³ sau franceze și a calculului lingvistic, în limba veche, pentru traducerea unor termeni din slavonă⁴ sau rusă⁵.

Nu vedem motive care ar împiedica folosirea celui de-al doilea procedeu și în cazul de față, mai ales că, firește, nu se pune problema încetățenirii unor termeni privind gramatica românească, ci redarea adecvată, cu mijloacele limbii române, a unor noțiuni proprii sistemului altei limbi. De fapt, pentru a găsi echivalente unor sintagme ca cele de mai sus (v. p. 309) nici n-ar exista, după toate probabilitățile, o altă cale. Procedul poate fi înțeles și în alte formații similare. Astfel, de exemplu, autorii ediției rusești a dicționarului lui Marouzeau⁶ au format prin decalc termeni ca *полное имя* (fr. *nom plein*, germ. *Vollname*, engl. *full name*, ital. *nome intero*), *соположение* (fr. *juxtaposition*, germ. *Zusammenrückung*, engl. *juxtaposition*, ital. *giustapposizione*) ș.a., necunoscutei terminologiei lingvistice rusești.

Există, însă, și un caz care, prin pluralitatea soluțiilor oferite, dă de gîndit. Unii termeni rusești (sintagme) care pot fi ușor calchiați, au în același timp echivalente românești bine cunoscute, care redau cît se poate de reușit, cu ajutorul unui singur cuvînt, noțiunea corespunzătoare, fără a avea însă nici o legătură, sub raportul echivalenței formale, cu termenul respectiv. Este vorba, bunăoară, de o sintagmă ca *идиоматическое выражение*, textul « expresie idiomatice ». După cum remarcă Florica Dimitrescu, „expresiile idiomatice, în terminologia lingvistică sovietică, corespund locuțiunilor”⁷ din terminologia lingvistică românească. Care va fi deci, în dicționar, echivalentul rus. *идиоматическое выражение*: *expresie idiomatică* sau *locuțiune*? Ambele traduceri sînt fără cusur, întrucît prima respectă specificul formal al sintagmei rusești, iar cea de a doua constituie un echivalent semantic în spiritul terminologiei lingvistice românești (și, după cum se poate constata, ambele variante redau cu fidelitate conținutul termenului în discuție). Fără a propune o soluție definitivă, credem că în asemenea situații trebuie folosit echivalentul propriu: introducerea unui dublet n-ar face decît să încerce, inutil, terminologia existentă. În sprijinul unei asemenea soluții ar veni și alți termeni ca, de pildă, *крылатые слова*⁸ «aforisme», a căror calchiere în limba română (textual «cuvinte înaripate») ar fi, evident, nefirească.

4. Cîteva precizări în legătură cu caracterul dicționarului și lista de cuvinte. În rezolvarea acestei probleme am ținut seama de dicționarele explicative din Franța și U.R.S.S., menționate mai sus, de dicționarul bilingv apărut în 1960 la Praga⁹ și de dicționarul poliglot, al limbilor slave¹⁰, în curs de elaborare. Dintre dicționarele mai vechi, pe care le-am avut la îndea-

¹ Vezi P. Ivić, art. cit., p. 18.

² Vezi *Dicționar rus-român*. Redactor responsabil Gh. Bolocan, Editura științifică, București, 1964, s.v. *полногласие*. Cf. și un alt echivalent, recent pus în circulație de acad. E. Petrovici, *plefonie* (v. *Rsl*, IV, 1960, p. 59 și urm.).

³ V., de pildă, Ion Cheție, *Primă gramatică română avînd modernă*, în *Onaziu lui Iorgu Iordan*, Ed. Academiei, București, 1958, p. 333–343.

⁴ Cf. Diomid Strungaru, *Gramatica lui Smotrișki și prima gramatică românească*, în *Rsl*, IV (1960), p. 289–306.

⁵ Cf. Victor Vascenco, *Calcuri savante formate în limba română după modele rusești (secolele XVIII și XIX)*, în « Culegere de studii. Limbă-literatură-metodică », București, 1962, p. 68 și urm.

⁶ *Lexique de la terminologie linguistique française, allemand, anglais, italien par J. Marouzeau*, 3-e édition, Paris, 1951 (în versiune rusească: Ж. Марузо, *Словарь лингвистических терминов*, Москва, 1960).

⁷ Florica Dimitrescu, op. cit., p. 28 (nota 1).

⁸ Expresia se întâlnește și în alte limbi, neromanice. Cf. germ. *geflügeltes Wort*, corespondent exact, probabil chiar prototip, al rus. *крылатое слово* (v. *Немецко-русский словарь*. Под редакцией А.А. Лепинга и Н. П. Страховой, Москва, 1962, s.v. *geflügelt*), ceh. *okřídlené slovo* (v. *Česko-ruský slovník*. Zpracoval kolektiv pracovníků... pod vedením K. Horálka, B. Ilka, L. Kopeckého, Praha, 1958, s. v. *okřídlený*) ș.a.

⁹ *Rusko-český slovník lingvistické terminologie*. Zpracovali dr. O. Man a prom. fil. L. Koval za redakce akad. Boh. Havránka etc., Praha, 1960.

¹⁰ Vezi «Вопросы языкознания», nr. 5, 1960, p. 149–151; nr. 5, 1962, p. 161–162.

mină, ar putea fi semnalată lucrarea lui A. Severino¹, apropiată ca structură de dicționarul lui J. Marouzeau, însă de proporții mai modeste.

DRRTL nu va fi însă explicativ și nici nu va cuprinde elemente explicative, ci va fi propriu-zis bilingv, urmărind redarea în limba română, sub formă de echivalente — prezentate, în corpul articolului, în diferite îmbinări (grupuri) de cuvinte — a principalilor termeni din lingvistica rusă. De aici și denumirea sa: *Dicționar rus-român de termeni lingvistici*. De altfel, prin analogie cu denumirea dicționarilor bilingve din domeniul altor discipline (agronomie, medicină etc.), lucrarea ar putea avea și o altă titulatură, mai puțin obișnuită, însă la fel de precisă: *Dicționar lingvistic rus-român*. (Într-o asemenea formulare lingvistic nu se opune tipului *encyclopedic* de dicționar, ci indică sfera vocabularului de specialitate inclus în lucrare. Cf., de exemplu, *Dicționar economic-financiar rus-român*)².

Pe de altă parte, dicționarul nu va înregistra absolut toți termenii de specialitate din lucrările lingviștilor ruși sau, într-un sens mai larg, astăzi, sovietici. Lista de cuvinte va cuprinde numai termeni din domeniul rusisticii, limbii române (parțial, romanistici) și al lingvisticii generale, întâlniți curent în literatura lingvistică științifică și didactică. În stabilirea acestui specific am ținut seama de caracterul altor lucrări similare și de posibilitățile de care dispunem. Dicționarul este destinat așadar, în primul rând, cercetătorilor de specialitate, lingviștilor, traducătorilor de bibliografii³ și cadrelor didactice care se ocupă de problemele limbii ruse și ale lingvisticii generale (de pe urma lucrării putând beneficia, bineînțeles, și un public mai larg: aspiranți, studenți etc.). De aceea, din lista de cuvinte nu vor face parte termeni care sînt folosiți *exclusiv* în romanistică, germanistică, orientalistă etc. De pildă, dacă *сингармонизм* nu apare decât în lucrările consacrate limbilor turcești sau dacă *эргатив* figurează numai în studiile rusești privind structura gramaticală a limbilor caucaziene, dicționarul nu le înregistrează. În schimb, dacă asemenea termeni apar în lucrările curente de lingvistică rusă sau generală (în cazul de față, așa se și întâmplă), vor intra în lista de cuvinte⁴.

Cît privește domeniile care vor fi reprezentate în *DRRTL*, acestea sînt următoarele: lexic (mai precis, lexicologie; semasiologie, etimologie, frazeologie, lexicografie), fonetică și fonologie, grafie și ortografie, formarea cuvintelor, morfologie, sintaxă, punctuație; stilistică, dialectologie (inclusiv termenii de bază din domeniul noilor curente și metode lingvistice⁵).

Ținînd seama de caracterul dicționarului, vor fi excerptate, în primul rînd, principalele manuale și cursuri universitare (întrucît acestea oferă garanția includerii termenilor celor mai uzuali), *Gramatica limbii ruse* a Academiei de Științe a U.R.S.S. (vol. I și II), lucrările de introducere în lingvistică ale lui A. A. Reformatski și R. A. Budagov (lucrarea acestuia din urmă prin confruntare cu ediția românească, publicată de G. Mihăilă), culegeri de articole de lingvistică generală (bunăoară, originalul articolelor apărute în versiune românească cu titlul comun *Lingvistică generală. Culegere de articole* traduse din limba rusă de Lucia Wald și Elena Slave, București, 1960, sau *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, Ed. științifică, București, 1964), lucrări capitale de dialectologie (de felul lucrării lui P. S. Kuznețov), articole și studii din principalele reviste sovietice de lingvistică etc. În alcătuirea listei de cuvinte se va ține seama și de termenii înregistrați în alte lucrări asemănătoare.

După toate probabilitățile, *DRRTL* va cuprinde circa 3.000 de termeni, ceea ce, în comparație cu celelalte dicționare similare, reprezintă o cifră destul de mare⁶. Cuvintele-titlu nu vor fi așezate după principiul tematic (ca, de pildă, în *Dicționarul terminologiei lingvistice a limbilor slave*, în curs de elaborare), ci în ordine alfabetică (după cum au procedat J. Marouzeau, autorii dicționarului apărut în 1960 la Praga ș.a.).

Un articol propriu-zis din dicționar nu poate fi prezentat deocamdată, întrucît excerptarea izvoarelor încă nu s-a terminat, iar la redactarea unui cuvînt-titlu pot fi folosite mai multe sau

¹ Agostino Severino, *Manuale di nomenclatura linguistica*, Milano, 1937.

² Este edificatoare, în acest sens, remarcă făcută de C. Poghire (în SCL, 1962, nr. 2, p. 296): «Ar fi nevoie, credem, să se tipărească un dicționar lingvistic (sublinierea n.) rus-român, așa cum au apărut dicționare politehnice sau, mai speciale, economice, medical ș.a.»

³ Utilitatea întocmirii *Dicționarului* ne-a fost semnalată nu o dată de diferiți bibliografi și bibliotecari.

⁴ Cu prilejul discutării unor probleme din acest articol, prezentat sub formă de comunicat la Sesinua științifică jubiliară a Universității din București din 15–17 octombrie 1964, unii tovarăși (acad. E. Petrovici, G. Mihăilă, Ecaterina Fodor, A. Vraciu ș.a.) au insistat asupra necesității de a se lărgi profilul *DRRTL*, propunînd să fie incluși termeni și din celelalte discipline lingvistice (nu numai din rusistică și lingvistică generală). Propunerea, acceptabilă în principiu, nu va putea fi realizată însă decît într-o etapă ulterioară (eventual, într-o nouă ediție a lucrării), întrucît deocamdată depășește, ca timp și efort, posibilitățile colectivelor de autori. Și-apoi, întocmirea unui dicționar lingvistic general implică o participare cu mult mai largă, presupunînd antrenarea unor specialiști în diferite limbi și discipline lingvistice.

⁵ Aparent mai ușoară, sarcina redării lexicografice a noii terminologii lingvistice rusești implică și ea dificultăți, determinate, între altele, de unele fluctuații (variante morfologice, dublete lexicale etc.). Vezi, în această privință, V. A. Іткoвici, *О слове новой лингвистической терминологии*, în «Лингвистическая терминология и прикладная топонимика», Москва, 1964, p. 39.

⁶ Iată cîteva date comparative privind numărul de cuvinte-titlu înregistrate în diferite dicționare lingvistice: dicționarul lui A. Severino — 432, dicționarul lui E. V. Krotevici și N. S. Rodzevici — 675, dicționarul lui J. Marouzeau — 1330, *Dicționarul terminologiei lingvistice a limbilor slave* (în curs de elaborare) — 2500–3000, dicționarul lui O. Man și L. Koval — peste 3.000 de termeni.

chiar zeci de fișe. Pentru a avea totuși o imagine, fie chiar aproximativă, a organizării lexicografice a materialului, vom folosi un exemplu. O structură de articol simplă și în același timp practică, sub raportul ilustrării diferitelor situații în care poate fi întâlnit cuvântul-titlu, ar fi în linii mari următoarea:

Существительные/ое *s.n.* substantiv; нарицательные ~ые substantive comune; собственные ~ые substantive proprii; отвлечённые (абстрактные) ~ые substantive abstracte; конкретные ~ые substantive concrete; одушевлённые ~ые substantive nume de animate; неодушевлённые ~ые substantive nume de inanimate; личные ~ые substantive nume de ființe, substantive nume de persoană; собирательные ~ые substantive colective; вещественные ~ые substantive nume de materie, substantive materiale; единичные ~ые substantive nume de obiecte unice; сложные ~ые substantive compuse; отлагательные ~ые postverbale, substantive verbale; ~ые, употребляемые только в единственном числе substantive cu formă de singular; ~ые, употребляемые только во множественном числе substantive cu formă numai de plural; несклоняемые ~ые substantive indeclinabile; соотносительные ~ые мужского и женского рода substantive mobile; ~ые с колебанием в роде substantive cu forme duble de gen [etc.]¹.

Structura articolului și așezarea termenilor în dicționar mai ridică și alte probleme: stabilirea trimitărilor de la un termen la altul (de pildă, în cazul dubletelor), tratarea termenilor poli-semantici (de tipul *слог* «silabă», «stil»), rezolvarea cu mijloace lexicografice a raportului dintre general și particular (în cazul termenilor-sintagme), soluții dificile în găsirea unor echivalente etc.

5. Se cuvine să spunem, în încheiere, câteva cuvinte despre metoda de lucru și organizarea muncii. La elaborarea lucrării participă un colectiv, condus de autorul acestor rânduri, format din cinci lectori și asistenți de la catedra de limba rusă a Institutului de limbi și literaturi străine. Activitatea de întocmire a dicționarului s-a prevăzut pe o perioadă de aproximativ doi ani (1964—1965), fiind eșalonată în mai multe etape, dintre care prima este fișarea materialului după lista de izvoare, fixată încă în toamna anului 1963, iar ultima și cea mai importantă redactarea articolelor. Până la sfârșitul anului 1964 din materialul selectat au fost extrase fișe în proporție de circa 60 %.

Unul din principiile muncii de elaborare² a dicționarului este răspunderea personală pentru fiecare parte (de regulă, domeniu: lexic, morfologie etc.) care a fost încredințată unui membru al colectivului de autori. Astfel, după terminarea operațiunii de fișare, pentru a se da echivalentul exact (sau cel mai adecvat) al unui termen — cuvânt sau sintagmă —, fiecare redactor va prezenta propunerile sale. Vor fi, desigur (ca și, bunăoară, în cazul etimologiilor din *DLR*) situații diferite: echivalente care nu ridică nici o problemă, fiind de mult stabilite (de ex., *подлежащее* — *subiect*); echivalente multiple, unul formal, iar altul semantic, pentru alegerea cărora există mai multe posibilități (de ex., *идиоматическое выражение* — *expresie idiomatică, locuțiune*); termeni pentru care nu s-a indicat niciodată vreun echivalent românesc (de ex., *сложное синтаксическое целое*). Nu sint excluse, bineînțeles, și alte situații, pe care nu le-am putut prevedea.

Un alt principiu îl constituie analiza în colectiv a materialului redactat pe părți. Astfel, propuneri ca cele de mai sus se discută de toți membrii colectivului, iar la sfârșitul redactării responsabilul lucrării va citi tot materialul și va alege una din ele. Soluțiile propuse de colectiv se discută apoi în cadrul catedrei, apelându-se pentru diferite consultări de specialitate și la alte catedre, eventual la colectivul de lexicologie al Institutului de lingvistică. Materialele elaborate în formă definitivă vor fi supuse Consiliului științific al Institutului de limbi și literaturi străine de pe lângă Universitatea din București.

Reușita unei acțiuni ca cea pe care am întreprins-o depinde în mare măsură de participarea, fie chiar indirectă, a unui cerc cât mai larg de cercetători de specialitate, ale căror sugestii le așteptăm cu legitim interes.

¹ Am reproduș aici nediferențiat, sub același cuvânt-titlu, diferite îmbinări de cuvinte. De fapt, în dicționar, sintagmele formate dintr-un adjectiv + substantiv (de ex. *единичные существительные*) vor figura, după toate probabilitățile, la articolul în titlul cărui este așezat adjectivul corespunzător (la *единичный*). Cît privește substantivele cu valoare de cuvânt-titlu (în cazul de față, *существительное*), în dreptul acestora, după exemplele ilustrative (ca ~ *ме с колебанием в роде* substantive cu forme duble de gen) se vor face, la sfârșitul articolului, trimiteri la adjectivele cu care pot alcătui îmbinări.

² În organizarea muncii ne-am ghidat, în bună parte, după experiența colectivului de elaborare a *DLR*. Vezi, în această privință, acad. Iorgu Iordan și I. Coteanu, *Dicționarul limbii române (dicționar general)*, în LR, 1960, nr. 1, p. 11—20 (în special, p. 17 și urm.).